

Rajslí Ilona

∴ Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
∴ rajslí@stcable.net

FÉNYBEN ÉS ÁRNYÉKBAN

In Light and Shadow

U svetlosti i senci

Szilágyi Mária: *Fényben és árnyékban*. Magyarcsernye építészetének fénykora és hanyatlása. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2013

Konnotatív jelentése révén már a cím meghatározó jellegű: az épületek, építészeti elemek egyrészt konkrét értelemben is szemlélhetők, számba vehetők, ugyanakkor – ahogyan arra az alcím is utal – felmerül az átvitt jelentésű értelmezés lehetősége is; a fénykor és a hanyatlás képei jól körvonalazzák, mire számíthat a könyv olvasója. Az ajánlásból viszont kirajzolódik a szerző egyértelmű attitűdje, amely végigkísérte, miközben Magyarcsernye építészetének mérlegét elkészítette. Egyféle számvetés ez, ugyanakkor kitekintés is, faluvizsgálat, az egykori faluképnek bizonyos értelemben vett rekonstrukciója, de nemcsak a puszta leírás, lajstromozás szándékával, hanem olyan hatékony, realizálható megoldások felkínálásával, amelyekkel megmenthető, akár részben visszaállítható lenne a falu épületállományának egy értékes része.

A szerző már a bevezetőben utal arra az általános jelenségre, hogy az építészeti örökség elkallódása, a nem felismert kincsek és értékek jelensége gyakran azzal magyarázható, hogy a falvak lakossága nem ismeri, értékeli, mivel is rendelkezik, ezért az érdeklődés hiánya, valamint a gondolkodásmód és a viszonyulás változtatása is szükséges lenne.

A könyv mindenekelőtt logikus szerkesztése révén vezeti el olvasóját az általános tudnivalóktól a védelemre szoruló térség, az épületek, építészeti elemek aprólékos bemutatásáig. A falunak és tágabb környezetének 18. századi telepítéstörténete életszerűen tárul elénk, nemcsak száraz adatokat kapunk a betelepülőkről, hanem

a név szerint történő (családfőket is felsoroló, még az írástudás mértékét is bemutató) ismertetés emberközelségbe hozza az érkezőket, s ez az emberközponturn szemlélet, amely egyébként az egész könyvre jellemző, jó alapot teremt a bánási kisteleplülés megismeréséhez azok számára is, akik nem ismerik annyira, mint maga a szerző.

Ugyanakkor rögtön hozzátehetjük azt is, hogy Szilágyi Mária szakmai hozzáállása mindvégig objektív: jól tudja kezelni a tudományos tényszerűség és a szülőfalu vonzásából eredő esetleges részrehajlás vagy ítélet kettősségét; akkor is, amikor elismeri, hogy nincs biztos adat arra, hogy pontosan melyik évben teleplült a falu, illetve akkor is, amikor pontos adatok, fennmaradt dokumentumok híján meg kell elégednie egy-egy épület esetében azzal, hogy a „régebb építések” közé utalja. A könyvből folyamatosan kiérződik egyféle otthonosságérzés, a hivatalos és szakszerű leírást, adatolást össze tudja egyeztetni, egészszé formálni a spontán népi adatokkal: ilyen rész pl. a falu táji, természeti sajátosságainak ismertetésekor a fegyelmezett szakmai leírást követő népnyelvi „azonosítás”, a mocsarak, gödrök helyi nevének megadásával, például *Tóth Jóska gödre, Sár-gások, Kendőráztató* stb. Az egyes épületek elnevezésénél is előkerülnek a teleplülésen használatos kifejezések a szakmaiak mellett: *kácsagödör, kotárka, gang* stb. Noha a hat teleplülést magába foglaló kistérségi központnak, Magyarcsernyének az építészete a könyv központi témája, számos olyan fontos információt is megtudunk, mint az utcanévadás és alakulástörténete, a lakosok megélhetési forrása, a politikai rendszerek változásának hatása a vidék életére, mint például a szántóföldek „kálváriája”.

Rendkívül értékesek a szerző szuverén megjegyzései a falukép „árnyoldalát” képező jelenségekről, ilyen a főtér funkciótlanodásának, jellegtelenné válásának a története, amikor forgalmas nemzetközi út hasította ketté a falu szívet képező teret, amit még tetézett az a tény, hogy elkerülte a névadás alapvető emberi gesztusa is. A falu főtérét – akárcsak a könyv más részét is – a szerző bőven illusztrálta képekkel, s ott láthatjuk (akárcsak más teleplüléseken is) a templom előtt éktelenkedő trafóállomást. Dokumentálja mindazokat a faluszerkezet-változásokat, amelyek megváltoztatták a régi Magyarcsernye arculatát: ilyenek például az olyan új házak építése, amelyek nem illettek a hagyományos utcaképbe, vagy a két- és háromemeletes házak megjelenése az 1980-as évektől. Lehet, hogy a Mária Terézia által előírt építkezési szabályok uniformizálásnak tűnhettek, ám az újonnan épülő házak óriási tarkaságot hoztak, kaotikussá tették a képet. A falu hagyományos parasztportái is sokat változtak az idők folyamán, a három egységből álló porta kevés helyen tölti be ma is az eredeti funkciót.

A szerző a falu nagyobb egységei, terei, középületei felől haladva jut el a monográfia legszebben kidolgozott részéig: a hagyományos parasztporták leírásáig. Kitekint a múltra, s felméri a jelent, közben meglevenedik előttünk, mi

mindenről tudna tanúskodni egy-egy építészeti elem, mint amilyen pl. az utcai kerítés, hogyan változott státusszimbólum jellege, miként tűntek el a kerítésfalba vájt kis fülkék, amelyekbe hajdan Szűz Mária-szobrot helyeztek. Megtudjuk továbbá azt is, hogy az oldalházak megjelenése a vagyoni állapotot, a jóléti szintet volt hivatott jelezni. Számtalan érdekesség is előkerül a felidézett dokumentumok, a régi szakírók tanulmányozása során: a valamikori háztulajdonosok különös szokásaiba is bepillantathatunk, s azt is megtudhatjuk, mire szolgált a kilincshivatal.

Szilágyi Mária az épületek, építészeti elemek stílusának, díszítésének leírása, értelmezése mellett az építőanyagok, a technológiai eljárások fogásaiba is bevezeti az olvasót, a meszelés, a festés (*pengálás, csikhúzás*) részleteit is bemutatja.

Különösen érdekesek a könyvnek azok a helyei, amelyekben a lakásnak, a lakott térnek az ember életében betöltött szerepköreit, az ezzel kapcsolatos szokásrendet, a fellelt szimbólumokat is beépíti mondanivalójába. Ilyen a (kis)kapu, a tornácbéjárat, az ablak szerepe, leírása, ahol népdalok, oda illő versrészletek, rituális és hiedelemelemek egészítik ki a képet. Az olvasó „otthonosságérzetét” növelik a kötet egészében fellelhető tájszavak (*stelázi, sparhelt, sörgréta, kácsa* stb.), ami nemcsak a proveniencia jelöltségét adja meg, hanem azt is mutatja, hogy a szerző a szűk szakmán kívülre is szívesen és felkészülten tekint.

A falu hagyományos parasztházainak feltérképezése után az ipari létesítmények, a vasútállomás, a temetők, valamint a helyi kisépitmények története, leírása következik, tárgyilagos értékítélettel tekintve a fennmaradt értékekre. Az így megrajzolt falukép után következik a könyv – szakmai szempontból – nyilvánvalóan legfontosabb része, amikor féltő gondossággal, részletességgel térképezi fel a védelemre érdemes épületeket, a legrégebbieket, a ritka és ma már elvétve található építészeti sajátosságokkal rendelkező házakat, épületelemeiket. Mint ahogy a könyvben másutt is, itt is jól érezhető a helyi kötődés, hiszen még a védelemre javasolt házak is (megkapó módon) a helyiek számára ismert névvel vannak ellátva (*Túrús Terka háza, Tejes Boris háza, Pétör Gyuri-féle ház* stb.). Ebben a fejezetben is kialakít egy jól követhető megközelítési logikát, a területi védelem általános fogalmaira épít, s innen halad a kisebb egységek felé. A területi védelem fogalma vidékünkön igencsak kényes kérdés, állapítja meg a szerző, itt ugyanis felmerül a hitelesség, a tradicionális életstílus és gazdálkodás kérdésköre, valamint a falu fejlődésének egész valósága. Éppen ezért a szerző a könnyebben járható út reményében az egyedi értékek őrzése felé fordul, s felsorolja mindazokat a védendő értékeket (falurészek, középületek, parasztházak, parasztudvarok épületei, kisépitmények), amelyeket a falu alapos tanulmányozása során fontosnak tart. Az egyes épületek részletes leírása során a szerző odafigyel a közelmúltban történt, vagy most folyamatban levő épületfelújításokra

is, s azokra a károokra is rámutat, amelyek egy-egy illetéktelen beavatkozás (pl. a temetőkápolna felújítása) nyomán keletkeztek.

A szerző a leírásokat konkrét helyreállítási eljárásokkal egészíti ki, valamint egy új rendezési terv készítését szorgalmazza, amelynek segítségével meg lehetne óvni a hagyományos utcaképet.

Kiemelendő a kötet választékos nyelvhasználata, a szemléltetés és láttatás érdekében alkalmazott gondos szerkesztés, a vizuális összhang, a jelentős képanyag. A fontos részletek középpontba emelésével nemcsak a szűk szakmabeliek számára válnak érdekessé, értékelhetővé a falukép egyes elemei; így például a néprajzi kitérők, az egyes építészeti elemhez kapcsolt etnológiai ismeretek (pl. az utcai ablak változó és állandó funkciójának témája) arra ösztönözhetik az olvasót, hogy jómagya is végiggondolja saját környezetének építkezési/építészeti szokásait, hagyományait.

A könyvet végigolvasva természetesen az a gondolat is felmerülhet bennünk, vajon e gondos, lelkiismeretes munka, értékelés eredményez-e előrelépést az építészeti értékek megőrzésében.

Mindenképpen egyféle bizakodás is kiolvasható a sorokból: ahogyan a könyv szerzője maga is megmarad az objektív féltés és a szülőfalu értékeit megővni vágyó értelmiségi attitűdje mögött, hagyja, hogy az értékítéletet a felsorolt épületek leírása adja meg, akár csak a tipikus, fehérre festett oromzaton a fény és árnyék játéka juttatja kifejezésre a falsíkból kiemelkedő motívumok igazi szépségét.